

ГЛАСНИК

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ

ЛП год. од изласка
XXIX год. непрекидног излажења

Нови Сад, март, 1980.
Број 3

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Др Карло Ковач

Еквивалентност, алеаторност и пословни морал у нашем правном систему

Ранко Кеча

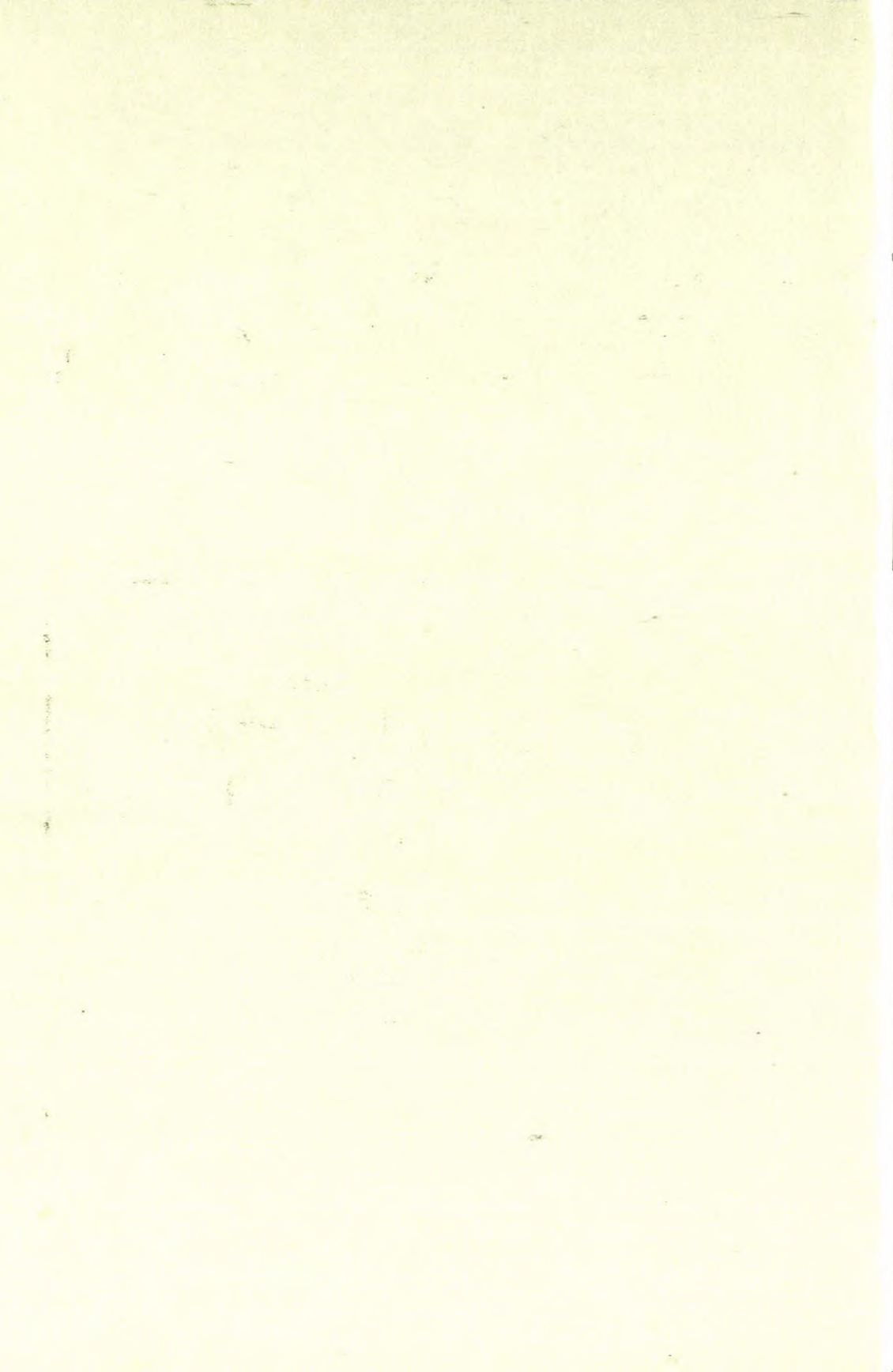
О домашају начела диспозиције у поступку пред судовима удруженог рада

Мр Владимир Кухајда

Васпитне мере — појачана брига и надзор (чл. 14. КЗ СРХ) и појачана брига и надзор уз дневни боравак у одгојној установи (чл. 15. КЗ СРХ)

ПРАВНА ПРАКСА

Из Билтена судске праксе

Г Л А С Н И К

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ

LII год. од изласка
XXIX год. непрекидног излажења

Нови Сад, март, 1980.
Број 3

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Др Карло Ковач

ЕКВИВАЛЕНТНОСТ, АЛЕАТОРНОСТ И ПОСЛОВНИ МОРАЛ У НАШЕМ ПРАВНОМ СИСТЕМУ

I

У облигационом праву долазе до изражаја одређена начела. Опште прихваћено начело је аутономија воље. То се огледа у томе да субјекти права улазе слободно у међусобне односе. То значи да слободно и неометено бирају партнере у уговарању. Закон о облигационим односима (скраћено ЗОО) то одређује у члану 10. у коме се каже: „Учесници у промету слободно уређују облигационе односе, а не могу их уређивати супротно уставом утврђеним начелима друштвеног уређења, принудним прописима и моралу социјалистичког самоуправног друштва”. Слобода уговарања међутим није апсолутна. Ако би се уговорило нешто што је супротно моралу социјалистичког друштва или принудним прописима — уговор би био ништаван.

Осим начела аутономије воље у облигационом праву долази до изражаја и начело еквиваленције престација странака. Уколико то начело није остварено — право даје оштећеној странци могућност да постави захтев да се уговор преиначи или раскине. ЗОО (Службени лист СФРЈ бр. 29/78) у члану 15. вели: „У заснивању двостраних уговора учесници полазе од једнаке вредности узајамних давања. — Законом се одређује у којим случајевима нарушавање тога начела повлачи правне последице.”

Основна идеја нашег, а и страних законодавстава, је да се за одређену престацију једне странке тражи адекватна престација друге странке. Уколико би била поремећена равнотежа, тј. да се за једно давање или чињење не добије адекватна

протувредност — оштећена странка може путем суда да тражи исправљање поремећене економске равнотеже. Разлози због којих може да дође до несразмере међу престацијама су најчешће следеће:

1) Код уговора са дужим временским трајањем може се десити да се у току трајања уговора битно промене услови извршења, па услед тога дође до велике несразмере међу престацијама странака. Да се то исправи, оштећена странка може да затражи ревизију или чак и поништење уговора због промене њих околности. У овом случају ради се о примени тзв. *clausule rebus sic stantibus*. Ова клаузула каже да се код уговора са дужим роком трајања — претпоставља да се током извршења прилике неће битно изменити услови који су постојали у време склапања уговора. Ако би до тога ипак дошло — уговор се не може одржати у ери нестабилности цена и опадања куповне моћи новца. Да би се странке обезбедиле и предухитриле од штете — у таквим се уговорима обично не утврђују фиксне цене — него се само оквирно означавају вредности престација. То је случај нарочито код грађевинских уговора, као и код испоруке робе за дужи временски период. Странке се могу додуше и одрећи права да траже ревизију уговора ако би дошло до битних измена прилика (тј. да ће цена бити фиксна), извођач грађевинских радова моћи ће ипак тражити повишење цене радова, ако поскупљење елемената на основу којих је израчуната цена радова износи више од 10%. Извођач радова у том случају има права да тражи накнаду изнад 10% поскупљења (а до 10% поскупљења мора сам да сноси последице), сем ако је до поскупљења дошло када се извођач налазио у доцњи (чл. 637. 300).

2) Начело еквивалентности је повређено и у случају зеленашког уговора. То је случај када: „неко, користећи се стањем нужде или тешким материјалним стањем другог, његовим недовољним искуством, лакоисленошћу или зависношћу, уговори за себе или неког трећег корист која је у очигледној несразмери са оним што је он другом дао или учинио, или се обавезао дати или учинити.” (чл. 141. 300, став 1).

И у том случају се може тражити развргнуће уговора или његова измена којом би се престације странака свеле на разумну меру.

3) Слична је ситуација ако постоји очигледна несразмера узајамних давања. О томе чл. 139. 300 вели ово: „Ако је између обавеза уговорних страна у двостраном уговору постојала у време закључења уговора очигледна несразмера, оштећена страна може захтевати поништење уговора ако за праву вредност тада није знала нити је морала знати.” — Нека законодавства сматрају да оштећење постоји ако је ствар отуђена испод једне половине њене вредности (параграф 934. Аустријског грађанског законика). Француски грађански законик у чл. 1674. сматра да оштећење (због којег се може тражити ревизија уговора) постоји ако вредност у уговору није достигла

седам дванаестина вредности. Наш 300 не фиксира никакво одређено смањење, него у већ цитираном чл. 139. прописује да оштећена странка може да тражи поништење или ревизију уговора ако међу престацијама странака постоји *очигледна несразмера*. То укратко значи да давања и примања странака треба да су еквивалентна.

II

Но од овог начела постоји изузетак у случају алеаторних уговора. То су уговори код којих исход правног посла зависи од једног непредвиђеног случаја, чије наступање или ненаступање не зависи од било чије воље. Већ поменути чл. 139. 300 (последњи став) прописује да се од принципа еквивалентности чинидби одступа у одређеним случајевима — као што су игре на срећу, јавне продаје, или ако је за ствар дата виша цена из особите наклоности.

Поред овде наведених случајева алеаторност постоји и код уговора о осигурању, јер је и овде централни моменат код закључења уговора — неизвесност. Но с обзиром да осигуравајући заводи на основу закона вероватноће математичким методама израчунавају извесност наступања будућег догађаја — стварају своје сигурносне резервне фондове с једне стране, а путем реосигурања са друге стране се обезбеђују код других осигуравајућих друштава (тако да су покривени и заштићени од губитака); због тога неки аутори сматрају да неизвесност — алеаторност — постоји само на једној страни — и то код осигураника.

Права алеаторност, међутим, постоји код једног специфичног уговора који се и не помиње у 300. Тај уговор је уговор о *доживотном издржавању* о коме се говори у републичким и покрајинским Законима о наслеђивању.

То је уговор којим се једна страна обавезује да ће доживотно издржавати друго лице, а за то ће му припасти целокупна или делимична имовина издржаваног лица. Овим се уговором — уз обећање наследства — уговара заједница живота или заједница имања а и да ће један уговорник чувати и пазити другог, да ће му имање обрађивати, те да ће га после смрти по месним обичајима и сахранити.

Ово је двострани теретни уговор који садржи у себи и елементе алеаторности. Овај се уговор махом закључује на селу код старачких земљорадничких домаћинстава која нису више кадра да обрађују своје имање. Иако се код нас спроводи у живот осигурање и пензија земљорадника — старим људима је потребна и нега и брижљивост — те је и то мотив да се закључују уговори о доживотном издржавању.

Дешава се да деца лица која су закључили уговор о доживотном издржавању — по смрти родитеља оспоравају законитост уговора о доживотном издржавању — тврдећи да је

имовина која је предмет наследства много вреднија но што вреди пружено издржавање. Деца која се осећају изиграна због закљученог уговора о издржавању полажу права на нужни део родитељског имања. Тиме доводе у сумњу ваљаност уговора, тражећи да се он модификује и да и они учествују у оставини својих родитеља (о којима, док су били живи нису баш много водили рачуна).

Судска пракса је једино меродавна да процени од случаја до случаја да ли је уговор о доживотном издржавању закључен уз пуно поштовање принципа слободно изражене воље странака. Није ли у конкретном случају било по среди несавесно понашање или искоришћавање нечијег недовољног искуства, лакомислености или уопште бедног положаја? Махом се ови уговори склапају од стране старијих особа које желе да своје старачке дане проведу у кругу породице која би им пружила сем крова над главом — уз опскрбу у храни и одевању — још и људске тоpline. Ако ти стари људи немају деце или ближег сродника (или их имају, али међу њима постоји нетрпеливост), они то уговарају са лицима са којима и нису у сродству. Ако имају деце, обично уговарају издржавање са једним дететом. После њихове смрти, понекад друга деца покушавају да путем суда обеснаже уговор о доживотном издржавању, истичући да се ради о симулованом послу, па чак износе да се ради о искоришћавању старијих особа. Судови имају деликатни задатак да пресуде да ли је уговор о издржавању био закључен на исправан начин (у ком случају деца не могу да захтевају било шта), или се ради о ништавном послу који је закључен повредом слободно изражене воље.

Иако се ради код уговора о доживотном издржавању о теретном правном послу, код њега је несумњиво присутна и алекторност. Због тога принцип еквивалентности чини дуби код њега не долази до примене као код осталих теретних уговора.

III

Еквивалентност не долази до изражаја ни код уговора на срећу: томболе, лутрије, спортске прогнозе, лота итд.

Може се поставити и питање да ли су уопште игре на срећу у складу са основним поставкама нашег друштвеног система? У члану 11. Устава је речено да рад и резултати рада одређују материјални и друштвени положај човека. У истом члану је прокламовано да нико не може ни посредно ни непосредно стицати материјалне и друге користи експлоатацијом туђег рада. Према томе, рад је у нашим околностима подигнут на идеални пиједестал. Но у нас је субјектима права загарантована и слобода уговарања при размени резултата свога рада у одређеним границама. То произилази из чл. 10. 300 у коме се каже да учесници у промету слободно уређују облигационе

односе, а не могу их уређивати супротно уставом утврђеним начелима друштвеног уређења, принудним прописима и моралу социјалистичког самоуправног друштва.

Према томе, рад и поштено поступање у промету представљају основни постулат нашег правног поретка уз друштвену својину средстава за производњу и радничко самоуправљање.

а) Ови принципи (рад и поштење) су идеални циљеви чијем остварењу тежи наша заједница. Но, ни најсавршенији закони нису кадри да сами по себи измене једно друштво, ако његови чланови нису на одговарајућој моралној висини. Свест о томе да се радом и само радом могу на пожељан начин стицати добра, одлика је високо свесних људи.

Све док се друштво не буде састојало од високо свесних појединаца, који ће бити кадри да своје потребе ускладе са својим могућностима, да се пружају према своме губеру, да од заједнице не траже више но што заједници пружају, тј. да се труде да им награда одговара пруженом раду, биће нужни и држава и органи принуде. А то ће трајати све док, услед развијене производње, не настане такво обиље добара, да се награђивање не мора вршити према раду, него према потребама, када неће бити потребе ни за државом, ни за њеним принудним апаратом. Но, донде ће знатан број људи тежити да своје потребе за материјалним добрима покрије и средствима до којих се долази мимо рада. Ту тежњу — а то је реалност пред којом се не могу затворити очи — настоји држава да каналише и организовањем игара на срећу: лутрије, лота, спортских прогноза итд. При томе се тежња појединаца за добицима може ефикасно искористити у општекорисне сврхе, тиме што ће добит од игара на срећу (која по одбитку вредности згодитака и трошкова организације игара — често износе знатне суме) употребити у општекорисне сврхе: доделиће се друштву Црвеног крста, Савезу инвалида, Удружењу слепих или Фонду солидарности против елементарних непогода итд. Иако је организовање игара на срећу у крајњој консеквенци у супротности са принципом стицања дохотка према раду, оно у одређеном моменту може да послужи као користан вентил за каналисање људских тежњи за стицањем извесних погодности. Има ли се све то у виду, онда се једна привидна противуречност показује као нужност у датом моменту.

б) Питање лутрије је код нас регулисао Закон о југословенској лутрији, који је престао да важи 1972. године. Место њега је закључен Договор република и аутономних покрајина о статусу, пословању и начину утврђивања и расподеле прихода југословенске лутрије (Служб. лист СФРЈ бр. 69/72). Овај Договор у члану 2. одређује и садржину игара на срећу и он гласи: „Игре на срећу које заједнички приређују организације јесу: лутрије, спортске прогнозе, томболе и друге игре на срећу, у којима учествује велики број грађана и у којима се учесницима пружа могућност стицања добитака у новцу и стварима,

а код којих исход игре не зависи од знања или умешности учесника у игри, него од случаја или неког неизвесног догађаја."

Ова материја је данас регулисана републичким и покрајинским законима и то: У СР БиХ: Службени лист 16/73 — пречишћени текст 5/79; у СР Србији: Службени гласник бр. 53/72 — пречишћени текст 53/78; исправке 7/79; у СР Словенији: Урад-ни лист бр. 54/72; у СР Македонији: Службен весник бр. 40/72; у СР Црној Гори: Службени лист бр. 30/73; у СР Хрватској: Народне новине бр. 31/73; у Војводини: Службени лист бр. 23/71 и 11/73; на Косову: Службени лист бр. 13/73.

в) Но игре на срећу могу да постану мотив да се подстакне жеља да се поступи против оног што се сматра у привреди као „повреда добрих пословних обичаја” (став 1, чл. 21. ЗОО). Тако су се десили случајеви на које указује и дневна штампа. Вредан је помена напис објављен у *Борби* од 14. јуна 1975. г. у коме се говори о неоправданим наградним играма које су расписале неке радне организације. У напису се вели да се у нас „ређају наградне игре које обећавају потрошачима аутомобиле, телевизоре, скупа путовања и слично, а те награде премашују у многоме вредност уобичајених рекламних игара. То проузрокује штету оним ООУР-има које се не служе таквим незаконитим методама конкуренције и наноси штету потрошачима, ставља их под психолошку принуду, посебно младе, тако да наградна игра постаје мотив за куповину нестварне вредности робе или услуга у жељи да се добије награда или премија. И коначно, такво понашање неких ООУР-а проузрокује деформацију тржишта и спречава јединство југословенског тржишта.” Даље се каже: „Оваквим поступком погођени су не само ООУР-и који се не служе оваквом нелојалном конкуренцијом, него и грађани и ТВ-гледаоци, потрошачи, посебно родитељи на чије породичне буџете јуришају, уз веће цене, и радознали захтеви подмлатка, понети жељом да, преко рекламних игара, дођу до аутомобила, телевизора, или отпутују у далеки „обећани свет”. Све су то примамљиве награде које разигравају машту и снове не само омладине.”

У чланку се још каже: „Срећа из бубња је заиста варљива, посипа животну стазу младих људи вештачким цвећем као у карневалској ноћи. Довољно је сакупити толико и толико кесица, чепова, етикета и слично, послати поштом на одређену адресу и чекати срећу из бубња. Забавно и спектакуларно, готово ако згодитке из бубња пред ТВ-камерама извлаче познати певачи, глумци, спортисти.”

У напису се износи да су градитељи и чувари норми лојалног понашања на тржишту у нас, пре свега, организације удруженог рада и њихове асоцијације. Због тога се са правом очекује да „што буде више одмицало уставно конституисање удруженог рада и што се он више буде оспособљавао у преузимању

функција државе у политици цена, развоја, проширене репродукције, утолико ће нестајати простор за нелојалну конкуренцију и кршење договорених норми понашања на тржишту”.

Но није то једини пример привидне противречности прописа и морала и добрих пословних обичаја. Аналогно овом могли би се поменути и други случајеви: — Дуванска индустрија за пошљава приличан број људи како у производњи, тако и у преради и продаји. Од монопола дуванских производа имају државе знатне користи. Та делатност је не само заштићена него и форсирана путем одређених премија итд. А о штетности дувана, односно пушења, и у нас и у свету, говори се и пише толико да није потребно детаљније расправљати о томе да ли постоји стварна или привидна противречност између захтева за здравственом заштитом становништва, са једне стране, и интереса произвођача дувана и фискалног интереса државе, са друге стране.

г) Може се дакле констатовати да многа предузећа у циљу што већег обрта и пласмана својих производа уводе ради рекламирања својих продуката или услуга разне наградне игре.

Ради се често о пласману робе мање вредности (чоколаде, гуме за жвакање, неких козметичких препарата, прашка за прање рубља итд.). Понекад и неки органи информисања као нпр. дневни листови ради повећавања свог тиража, нарочито лети, организују такве игре, па стављају у изглед и награде знатне вредности: викенд кућице, летовања у реномираним хотелима, путовања у иностранство, телевизоре у боји, скупоцене аутомобиле итд.

Поставља се питање: да ли су ти поступци у складу са пословним моралом у нашој средини, не представљају ли они нарушавање тог морала и не исцрпљују ли критерије нелојалне утакмице?

Неодређеност овог проблема даје места сумњама и неизвесностима. Код нас су питање нелојалне утакмице, до доношења Закона о сузбијању нелојалне утакмице и монополистичких спораума (Служб. лист СФРЈ бр. 24/74), регулисали Основни закон о промету робе (Служб. лист СФРЈ бр. 1/67 и бр. 30/68), те Закон о промету робе и услуга са иностранством (Служб. лист ФНРЈ бр. 27/62. са доцнијим изменама и допунама) као и Основни закон о осигурању и осигуравајућим организацијама (Служб. лист СФРЈ бр. 7/67. са доцнијим изменама и допунама).

Недореченост и неодређеност раба правну несигурност, а то веома лоше утиче на формирање пословног морала и професионалне етике код наших субјеката привредног права.

д) Вредан је помена случај који се десио пре неколико година у Љубљани, где је Инспекторат за тржно, господарско и кметијско инспекцију својим решењем бр. 023-568/74—2/7 од 19. IX 1974. год. забранио Радио-телевизији Љубљана „даље објављивање средствима јавног информисања наградно пропирење производа разних произвођача, које може довести од-

носне организације удруженог рада у повољнији положај на тржишту". Одлука је помињала наградне игре предузећа „Подравка“, „Колинска“ и „Coca-Cola“, којима су рекламирани разни прехранбени производи и напитуци.

Инспекција се у својој одлуци позвала на Закон о сузбијању нелојалне утакмице и монополистичких споразума и то на тачку 1, члана 8. према коме се као нелојална утакмица сматра и „пропагирање, рекламирање, оглашавање и нуђење робе навођењем података или употребом израза којима се ствара или може створити забуна у привредном промету, чиме се одређена организација удруженог рада доводи или може довести у повољнији положај на тржишту". Инспекција се у својој одлуци позива и на тачку 15. поменутог члана 8. Закона у коме се каже да је забрањено придобијање купаца, корисника услуга, претплатника, штедиша и других лица, давањем или обећавањем награда или какве друге имовинске користи или погодности уобичајене у привредном промету. Слична одлука је донета и у погледу наградних игара које су расписале новинске куће „Дело“, „Павлиха“ и „Љубљански дневник“.

Пошто жалба на одлуку Инспекције у одређеним случајевима не одлаже извршење одлуке, РТВ Љубљана је од дана пријема одлуке — 23. IX 74. г. — престала да емитује пропагандне емисије којима се позивају потрошачи да учествују у наградним играма.

Поводом жалбе случај је разматрало Окружно јавно тужилаштво у Љубљани, а оно је заузело супротно становиште од Тржишне инспекције. Тужилаштво је својим решењем — бр. Пт. 481/74-7/в од 22. X 74. г. — стало на становиште да у конкретном случају није прекршен Закон о сузбијању нелојалне утакмице и монополистичких споразума на тржишту, те да се може наставити са емисијама којима се потрошачи позивају да суделују у наградним играма. Тужилаштво је закључило да, с обзиром да позитивни прописи овлашћују поједине Општинске скупштине да одобре и одржавање игара на срећу на њиховом подручју — а пошто је надлежни орган и дао такво одобрење — нема повреде Закона у емисијама које пропагирају и рекламирају извесне производе и позивају потрошаче да суделују у наградним играма расписаним од стране одређених радних организација.

Овај случај неминовно мотивише да се поставе нека питања:

1) Шта треба учинити да се убудуће не деси да два надлежна органа о једном те истом питању заузму *дијаметрално* различита мишљења?

2) С обзиром да је југословенско привредно подручје јединствено, откуда то да и поред тога да се (колико нам је познато) све РТ станице баве економском пропагандом, предузима корак надлежни орган само на територији једне републике — забрану пропагандних емисија у поменутој форми — а да сличне мере нису предузимане и у другим републикама?

3) Апстрахујући чињеницу да је одлука Тржишне инспекције у Љубљани стављена ван снаге, остаје ипак чињеница да је на једном подручју наше државе извесни поступак означен као забрањен, а да се у другим деловима наше земље исти поступак од стране надлежних органа (тржишних инспекција других региона) није чак ни покушао окарактерисати као недопустив и забрањен.

IV

Сматрамо да би било веома поучно, бар летимично осмрити, како се на овај проблем гледа на страни и како се он третирао у нас у предратној Југославији.

У западним земљама нема јединственог става у вези са третирањем проблемом. Неке земље, као на пример Италија, допуштају наградне игре у погледу економске пропаганде одређених производа или услуга готово без икаквог ограничења. Друге су земље у том погледу много ригорозније.

Аустрија у Закону о забрани нелојалне утакмице (*Das Bundesgesetz gegen den unlauteren Wettbewerb*, од 26. IX 1923) у параграфу 28. изриче: „Забрањено је да се роба и услуга дају у промет тако да премије давања робе или обављања услуга зависе од исхода извлачења или неког другог случаја”. Уз ово је у тој земљи донет и посебан закон о забрани премија уз робу и услуге 1934. год. (*Bundesgesetz über das Verbot von Zugaben zu Waren oder Leistungen*).

У Немачкој су донети слични прописи 1932. и 1933. године.

У Француској је 1951. године донет закон (допуњен 1972. год.) о забрани продаје уз премије (*Le loi de 20 Mars 1951. portant interdiction du système de vente avec timbre-primés ou tous autres titres analogues ou avec primes en nature*). Он нарочито забрањује награде до којих се може доћи услед наградних игара везаних са куповином одређених артикала.

Белгија је решила питање Законом о трговинској пракси (*Le loi sur les pratiques du commerce*) из 1951. год. Тај закон забрањује све „везане послове” (*offre conjointe de produits ou services*). Према чл. 35. овог закона забрањена је свака понуда производа потрошачу или кориснику услуга која омогућује добијање производа или услуга или било које друге предности, па се сматра да је недопуштено све што није обухваћено у цени и каквоћи посла.

Ваља с тим у вези поменути и предратни југословенски Закон о сүзбијању нелојалне утакмице из 1930. год. који је у свом параграфу 32. прописивао: „Забрањено је у трговини или приликом извршења неког рада или посла привредног карактера, у циљу привлачења потрошача, обећавање или давање награде у новцу, роби или у ма ком другом облику и то без обзира на начин добивања ове награде, било путем среће или непосредне продаје. Не сматрају се као забрањене награде: бо-

нификације које се дају у вези са роком доспећа платежне обавезе, као каса шконт, попуст код плаћања у готовом новцу одмах, уобичајени рабат, уобичајено давање поклона о Новој години или другим приликама сталним потрошачима, или предмети уобичајене рекламе, додати купљеној роби.”

Вредно је забележити мишљење (поводом цитираног параграфа 32) др Јанка Шумана, директора предратне Управе за индустријску својину да „постоји, на пример, навика да одузимац огласи да је сваком стотом пакету придодата нека новчана вредност, да ће се од муштерија које купе робу једног нарочитог дана, куповна цена вратити једној која ће бити одређена срећком, или издавач неке новине огласи да ће добити премију у новцу читалац примерка који има нарочити од новинског предузећа утиснути знак итд. Овакав рад треба да се са становишта слободне утакмице одбаци, јер се потрошачка публика мами надом на корист, која се не може сматрати као реална, јер припада само у врло изузетном случају једном потрошачу и у много случајева на штету других потрошача, који наравно плаћају вишу цену за набављене ствари у нади да добију премије. С тиме се одузимају муштерије солидном такмичару, који се стара да придобије потрошаче солидним квалитетом робе и рада” (наведено по чланку Томислава Пећарине: *Да ли су лојалне наградне игре у сврху економске пропаганде*, у часопису за привредно-правну теорију и праксу *Привреда и право*, Загреб, бр. 1, 1975. год.).

Ваља поменути и резолуцију Комисије за премијске послове Међународне лиге против нелојалне утакмице (Брисел, 1938) да је забрањено „да се у пословном промету публика обмањује тиме што јој се на начин противан принципима поштене утакмице нуди таква корист, чију вредност публика сматра да не плаћа”.

V

После свега изложеног намеће се потреба да се детаљније утврди шта се има сматрати под придобијањем купаца и корисника услуга обећавањем награда и других имовинских користи које „по вредности знатније прелазе уобичајене рекламне награде или погодности уобичајене у привредном промету” (тач. 15. чл. 8. Закона о сузбијању нелојалне утакмице и монополистичких споразума).

Ово је нарочито важно због тога што рекламна и наградна такмичења о којима се говори у овом чланку налазе одјека нарочито међу децом (куповина разних чоколада, гума за жвакање итд.), домаћицама (разни прехрамбени артикли, козметичка средства итд.) и слојева становништва махом нижих прихода и скромнијег степена образовања.

У погледу формирања професионалног морала ове наградне игре могу имати значајну улогу. Уопште средства јавног ин-

формисања (радио, штампа и телевизија) играју данас у формирању јавног мњења веома значајну улогу. Да ли је стање у том погледу код нас задовољавајуће? Не смемо се уљуљкивати у илузијама. Шта да се каже ако угледне новине, каква је и београдска *Политика*, у својим огласима дозвољава саопштења да се врши замена стана „уз добар споразум“ или да се продају или издају у закуп некретнине под шифром „само за девизе“. Није ли то пружање помоћи (могло би се чак слободно рећи и јатаковање) за отворено заобилажење и изигравање закона?

Код одређених наградних игара поједина правна лица оглашавају да оног ко купи робу изнад одређене вредности очекује вредна награда. Није ли то покушај да се необавештена лица подстичу да купе и оно што им не треба, све ради илузије да ће стећи богатство без рада?

Материју која се у овом напису третира регулисало је законодавство до сада веома штуро.

Налазимо се у фази у којој се у нас врше озбиљни напори у циљу преноса битних прерогатива државе на друштво, јер се друштвеним договарањем и самоуправним споразумевањем регулишу многа питања и проблеми који у другим срединама спадају у искључиву надлежност државних органа.

Из овог произилази да је камен темељац југословенске политике на унутрашњем плану: развијање самоуправљања и преношење све већег броја функција на непосредне произвођаче, те је стога нужно да се и функција државних органа на пољу законодавства смањи у корист друштвеног управљања. То практично значи да се нужно морају повећати функција и значај морала.

У ставу 5. одељка IX основних начела уводног дела Устава је забележено да будућност нашег друштва захтева да се проширују и развијају сви облици самоуправљања и социјалистичког самоуправног демократизма, а нарочито у областима у којима преовлађују функције политичке власти. Тиме се ограничава принуда и стварају услови за њено отклањање. Међу људима се изграђују односи засновани на свести о заједничким интересима, на социјалистичком моралу и на слободном стваралаштву човека. Тенденција је, дакле, да се путем *друштвене регулативе* уреди оно што је до сада била ингеренција *државних органа*. И у прошлости су, поред регулисања путем законодавца, важиле и друге друштвене регулативе чији је значај био осетан у одлучивању о друштвеним односима. Овамо се морају у првом реду убројати обичаји и морал, чији је значај, управо у домену привредног права, био увек веома пресудан. Они су управо у домену привредног права играли функцију допуне правним прописима. Законодавац је и у прошлости, а и сада прописао да неће уживати правну заштиту посао који је супротан моралу, а на то смо већ указали и раније у овом чланку.

Схватања заједнице о добру и о злу у једној епоси су у зависности од општих тенденција друштва, више мање изнивелирана и заједничка, те се отуда јавља и морал појединих друштвено-економских формација као *општи* или *јавни морал тога друштва*.

Међутим, унутар тога морала јављају се и обичаји (понашање у идентичним ситуацијама) који прелазе са колена на колена и на тај начин постају традиција. Ови обичаји прихваћени од заједнице допуњују право у виду узанси и представљају *пословне обичаје* једне епохе.

Уз пословне обичаје јављају се и посебна правила понашања једног одређеног позива или занимања и та сталешка правила поближе регулишу понашање одређене професије и називају се понекад *професионалном етиком* тог занимања.

У свим епохама људског друштва јављала се једна појава или околност којој је придаван одлучујући значај при оцењивању друштвених вредности. У експлоататорским порецима је то била до фетиша уздигнута вера у загробни живот, која је на „овом свету“ омогућавала беспошtedну експлоатацију, да би варљивим обећањем награде на „оном свету“ (у загробном животу), сви експлоатисани и сиротиња овоземаљског света нашли награду за своје патње у душевном блаженству. (*Библија* вели да је лакше „камили проћи кроз иглене уши, него богаташу ући у царство божије“, Јеванђеље по Марку, глава 10, стих 25).

Супротно томе, социјалистички систем придаје пресудни значај једном држању, понашању у људском друштву, којем треба да су подређене све остале вредности — а то је *људски рад*.

У социјалистичком систему који се изграђује у Југославији придаје се, према томе, фундаментални значај односу човека према раду. Пошто подизање материјалног нивоа и развој друштвене заједнице зависе у великој мери од односа радника према раду, питање вредновања рада постаје основни проблем морала. Ово је прокламовао и члан 7. Устава од 1963. године, а такође и члан 11. Устава СФРЈ из 1974. године, тиме што је утврђено да, само и искључиво, рад и резултати рада одређују, на основу једнаких права и одговорности, материјални и друштвени положај човека. Исти члан вели, а на то је већ указано на почетку овог чланка, да нико не може непосредно или посредно стицати материјалне и друге користи експлоатацијом туђег рада. Исти члан такође предвиђа да нико не сме на било који начин онемогућавати ни ограничавати радника да равноправно са другим радницима одлучује о свом раду и условима и резултатима свога рада.

То су општа правила која се односе на сваког радника, без обзира на радно место на којем се налази и на функцију коју врши.

Међутим, за припаднике појединих професија и струка посебно се постављају обавезе да испуне захтеве који проистичу из правила те струке. Стручњаци се, дакле, морају понашати у складу са правилима своје струке, али при томе не смеју да губе из вида схватања која произлазе из назора заједнице о томе шта се сматра моралним, а шта неморалним.

Процена понашања појединаца и радних организација у привредном промету врши се у складу са друштвеноприхваћеним (моралним) начелима, са једне стране, као и у складу са понашањем које друштво захтева од поједине струке, с друге стране.

Док се у моралу огледа схватање о добру и злу, о штетном и о корисном, о односу према раду или нераду — професионална етика садржи морална схватања заједнице која проистичу из одређених захтева друштва у вези са дејствовањем у конкретном домену друштвеног рада. Другим речима, професионална етика није ништа друго него примењени морал у једној делатности. Та су правила одређеног занимања доведена у склад са прихваћеним моралом шире друштвене заједнице. Професионална етика овим путем обезбеђује код припадника извесне професије једнообразну примену морала. На тај се начин усклађују индивидуалне потребе једне професије са интересима заједнице. Значи, на тај се начин рад поједине професије усмерава у правцу служења основним потребама друштвене заједнице. Професионална етика, усклађена са захтевом професионалног морала, доприноси формирању свести о заједничким интересима друштва.

У нашој средини су се ранијих година чула мишљења да постоји само један јединствени и недељиви социјалистички морал, обавезан за све чланове наше заједнице, те да би тежња за формулисањем *посебних* моралних прописа унутар правила *заједничког морала*, била непотребан, јалов и штетан посао. Међутим, преовладало је мишљење да, с обзиром на специфичности одређених послова, пракса ствара одређене обичаје и начине поступања који, засновани на заједничком социјалистичком моралу, имају, ипак, своје посебне одлике. Те одређене одлике извесних струка односе се према социјалистичком моралу као посебно према општем.

VII

На крају можемо да закључимо да код претежне већине облигационих уговора долази до изражаја:

1) Принцип *еквивалентности* престација странака. Уколико је то начело повређено — оштећена страна има право да тражи поништење или преиначење правног посла: због повреде начела еквивалентности престација странака.

2) *Алеаторност* се јавља код облигационих уговора као *изузетак* и у далеко мањем обиму.

При томе се алеаторност не јавља јединствено, јер:

а) Постоје случајеви теретних уговора код којих се у *извесној мери* јавља алеаторност. Те уговоре би могли да назовемо као уговори са *делимичном* алеаторношћу. У ту групу би се могли сврстати уговори о осигурању, јер су алеаторни углавном само за једну страну, осигураника. — У групу делимично алеаторних уговора спада и уговор кога убрајају додуше у теретне и комутативне уговоре, али му се не може оспорити алеаторност, а то је уговор о доживотном издржавању — из домена наследног права. (И поред тога што по садржини спада у облигационе уговоре — материју о доживотном издржавању — регулише законодавац у домену наследног права.)

б) У *чисте алеаторне* уговоре спадају: лутрија, томбола, лото и уопште игре на срећу. Ови уговори садрже у себи могућност да се путем њих може починити дело нелојалне утакмице и повреду добрих пословних обичаја.

в) Да би се то спречило, сматрамо да би било потребно да:

(в, а) У нашим околностима и средини ваља у јачој мери, но што је то до сада био случај, настојати да се друштвеним договорима, самоуправним споразумима, а поготово нормативним актима организација удруженог рада пропишу детаљне мере шта се у појединим гранама сматра допуштеним а шта забрањеним.

(в, б) Да би се то постигло требала би Привредна комора СФРЈ — у чији домен спада између осталог и формулисање и дефинисање тога што се сматра добрим пословним обичајима — да настоји да се створи и кодекс професионалне етике и одређени инструменти, који ће онемогућити да у будућности у нас дође до несугласица и дилема које су поменуте у овом чланку.

(в, г) С обзиром на процес деетатизације у нашим приликама ваљало би друштвеним органима, у првом реду *судовима части*, дати већу ингеренцију и значај но што га имају сада. Требало би их овластити да, поред моралне осуде и обавезе да се осуђујућа одлука објави путем штампе и других јавних средстава информација, могу предложити и смењивање са положаја одговорних лица због повреде добрих пословних обичаја.

3) Верујемо да би предложене мере могле ефикасно утицати на јачање професионалног морала и добрих пословних обичаја међу субјектима привредног права у нас. Стварање јасних гледишта у вези са третираним проблемима допринеће свакако јачању стабилности тржишних односа као и елиминисању неодређености и несигурности у привредном животу у нас.

Интенција ових редова је да се заинтересовани (а то би требало да буду сви субјекти који било у ком облику имају везе са проблемом добрих пословних обичаја у нашем привредном животу) подстакну на размишљање о овде третираним проблемима. После тога би требало да уследи и акција да се у овом домену разбистри ситуација у вези алеаторних уговора

и евентуалне појаве нелојалне утакмице. То би свакако довело до уклањања спорних питања у вези са нашим пословним моралом и његовим јачањем, а и до смањења броја привредних спорова из домена нелојалне утакмице. Не треба нарочито ни истицати да би то било веома значајно и у погледу стабилизације тржишта и цена, дакле, за нешто за што су животно заинтересовани како сваки појединац у нашој средини, тако и шира друштвена заједница.

Ранко Кеча

асистент Правног факултета у Новом Саду
Институт правних наука

О ДОМАШАЈУ НАЧЕЛА ДИСПОЗИЦИЈЕ У ПОСТУПКУ ПРЕД СУДОВИМА УДРУЖЕНОГ РАДА

Неспорно је да је у поступку пред судовима удруженог рада начело диспозиције значајно сужено у односу на домаћај који се овоме начелу обезбеђује у парничном поступку,¹ што такође значи да у поступку пред судовима удруженог рада јаче долази до изражаја начело официјелности а по неким ауторима ово начело доминира овим поступком уз коегзистенцију са правилима која су одраз начела диспозиције.² У којој мери изнето у потпуности представља напуштање концепта који су на овоме плану садржани у Закону о парничном поступку (ЗПП) или се иза различитих редакцијских формулација у одређеним питањима у основи крију исти садржаји. Ову основну дилему покушаћемо сагледати кроз начин на који су у оба поступка, пред судовима удруженог рада и парничном, организоване материјалне процесне диспозиције као што су признање и одрицање од захтева и поравнање. Без обзира на ограниченост интересовања на поједине димензије у којима се начело диспозиције изражава у одређеном поступку, могуће је доћи и до неких ширих оцена, а у крајњој линији до стварне релације која постоји између начела диспозиције и начела официјелности у поступку пред судовима удруженог рада.

¹ Начело официјелности је дошло значајније до изражаја у правилима Закона о судовима удруженог рада (ЗСУР) по којима, у смислу члана 32. став 1. ЗСУР, суд удруженог рада није приликом одлучивања везан за захтев учесника у поступку за решење спорног односа. Такође, суд удруженог рада ће донети одлуку о спорном односу, иако, у смислу члана 29. ЗСУР никакав захтев није постављен. Исто тако ограничење начела диспозиције присутно у правилима по којима другостепени суд испитује првостепену одлуку у целини, без икаквог обзира у ком се делу и зашто одлука побија жалбом, члан 37. ЗСУР. Ограничење начела диспозиције је присутно, на један посреднији начин, ограничењем расправног начела, тиме што суд може, у смислу члана 28. ЗСУР, да утврди чињенице које странке нису изнеле односно које нису спорне.

² Матовић, Судови удруженог рада као инструмент самоуправног решавања спорова из друштвено-економских и других самоуправних односа у удруженом раду, Наша законитост, 1974/10.

Изгледа да је, код неких аутора, присутна оцена по којој одредбе члана 6. ЗСУР првенствено треба схватити у функцији разграничења домена примене начела диспозиције у односу на начело официјелности у поступку пред судовима удруженог рада. По овим ауторима начело диспозиције важи за покретање поступка док за „даље вођење поступка важи начело официјелности”.³ Официјелност се сагледава у чињеници да се једном покренути поступак пред првостепеним судом наставља и да суд предузима одговарајуће процесне радње, нарочито спровођење доказног поступка и доношење одлуке без обзира на диспозитивне радње учесника поступка као што су повлачење предлога од стране предлагача, признање евентуално истакнутог захтева о решењу спорног односа и слично. Изгледа, да је по овим ауторима једини изузетак учињен у погледу споразума о спорном односу, поравнања.⁴ И неки други аутори сматрају да се одредба члана 6. ЗСУР по којој се даљи поступак пред судовима удруженог рада води по службеној дужности схвата као израз начела официјелности.⁵ Несумњиво је тачна оцена по којој се за покретање поступка примењује начело диспозиције, међутим не следи закључак да одредбе поменутог члана представљају и израз начела официјелности, као начела којим се опредељује даљи ток поступка пред судовима удруженог рада независно у односу на евентуално предузете материјалне процесне диспозиције странака,⁶ тако да судови удруженог рада могу да не уваже располагања странака, учесника, и када су она у смислу одредбе члана 32. став 2. ЗСУР, извршене у границама које правни поредак дозвољава. Уколико суд удруженог рада оваквих овлашћења нема, поменуто се правило, као што то основано закључују одређени аутори, своди на питање *временског развоја* поступка, на то да се у поступку пред судовима удруженог рада, исто као у парничном поступку, ограничава деловање заинтересованих субјеката на временски развој већ покренутог поступка. С тим да је у поступку пред судовима удруженог рада овај утицај суда доследније спроведен па се, у смислу члана 33. ЗСУР, не дозвољава мировање поступка.⁷ Самим тим одредбе члана 6. ЗСУР добијају сасвим други домашјај и функцију и не могу се тумачити као израз начела официјелности у поступку пред судовима удруженог рада. Изнето се становиште може бранити у више праваца. Прво, из формулације члана 32. став 2. ЗСУР по којој суд удруженог

³ Види: Бркић, Коментар Савезног закона о судовима удруженог рада, Београд, 1975, стр. 50.

⁴ Исто: Бркић, стр. 50.

⁵ Матовић, исто.

⁶ Једино у том случају поменути члан би представљао израз начела официјелности, ток поступка не би зависио од евентуалних располагања странака.

⁷ Познић, Поводом закона о судовима удруженог рада, *Анали*, 1974/4.

рада наставља поступак и доноси одлуку о спорном односу уколико не уважи располагања учесника зато што је нашао да су у супротности са принудним прописима, правилима морала социјалистичког самоуправног друштва односно самоуправним правима трећих лица, а *contrario* следи закључак да у случају када нађе да су располагања учесника дозвољена суд удруженог рада мора уважити предузете диспозитивне радње и окончати поступак под условом да су учесници својим располагањем обухватили сав спорни однос. Друго, било би беспредметно са становишта ефикасности и економичности којој се тежи у овом поступку, да суд по упуштању у оцену дозвољености страначких диспозиција (што није увек једноставно), настави поступак без обзира што налази да су учесници у конкретном случају располагали на дозвољен начин. Треће, то би значило да поступак пред судовима удруженог рада тече без обзира да ли је предлог још увек пред њим, овим би се начело официјелности доследније спроводило у поступку пред судовима удруженог рада него што је то случај у кривичном поступку.⁸ Четврто, ово би било у супротности са природом односа чија се заштита обезбеђује у поступку пред судовима удруженог рада, као што истичу одређени аутори, носиоцима права самоуправљања треба обезбедити да остварују своја самоуправна права и када самоуправни однос дође у конфликтну ситуацију, ово би се применом начела официјелности елиминисало и начело официјелности у својој коначној конзеквенцији би значило да право одлучивања о правима и правним односима прелази на суд.⁹ Наизад, од материјалних процесних диспозиција изричито се у ЗСУР предвиђа могућност да учесници поступка закључе споразум, поравнање, о спорном односу. Остале процесне диспозиције као што су признање односно одрицање од евентуално постављеног захтева ЗСУР изричито не наводи, али из текста члана 32. става 2. ЗСУР овакво располагање је могуће, закључак следи из чињенице да је овим чланом предвиђена контрола допуштености располагања учесника поступка, а по правилу оваква се контрола првенствено обезбеђује у односу на материјалне процесне диспозиције као што су признање одрицања од захтева односно судско поравнање. Овим правилом садржаном у ставу 2. члан 32. ЗСУР обезбеђује се оно исто што се у парничном поступку обезбеђује у односу на материјалне процесне диспозиције у члану 3. став 3. ЗПП. Међутим, било би довољно да ЗСУР познаје само једну од материјалних процесних диспозиција па да се у потпуности елиминира основаност става по коме члан 6. ЗСУР представља израз начела официјелности. Све ово изнето довољно говори у прилог тези која је већ истакнута да се поменутим правилом само обезбеђује суд удруженог рада да контролише развој поступка у времену, у противном би се мимо одредаба ЗСУР учесницима поступка

⁸ Види: Познић, цитирано.

⁹ Види: Уде, Основна начела поступка пред судовима удруженог рада, Информатор, 1977/2421.

ускраћивала могућност да поступку пред судовима удруженог рада предузму неку од материјалних процесних диспозиција којима се располаже предметом спора. Већ смо истакли да ово није могуће и да суд удруженог рада мора прихватити располагања учесника поступка уколико су предузета у границама које правни поредак дозвољава, а то је случај када су у питању самоуправни односи које самоуправни субјекти могу слободно уређивати, а такође да су поводом тих односа учесници у конкретном случају располагали на начин који није противан принудним прописима, моралу самоуправног социјалистичког друштва и самоуправним правима трећих лица. И да се закључи члан 6. ЗСУР не значи увођење начела официјелности у поступак пред судовима удруженог рада којим би се елиминисала могућност учесницима поступка да својим дозвољеним диспозитивним парничним радњама утичу на ток поступка, ово се учесницима поступка управо обезбеђује, у крајњој линији, самом чињеницом да својим радњама које представљају израз начела диспозиције ликвидирају већ покренути поступак. Одређени аутори имајући у виду изнето, то да се у ЗСУР ипак оставља могућност да учесници поступка предузму неку од материјалних процесних диспозиција, члан 32. ЗСУР, изводе закључак да се основано може изразити резерва у односу на тезу по којој начело официјелности представља основно начело у поступку пред судовима удруженог рада.¹⁰ Сматрамо такође, у изнетом контексту, да се не може успешно бранити теза по којој официјелност представља руководеће начело у поступку пред судовима удруженог рада, пуно је ближе стварним границама које се у поступку пред судовима удруженог рада дају овим начелима, официјелности и диспозиције, закључити да се начелу официјелности обезбеђује нешто шири домен примене него што је то случај у парничном поступку. У погледу материјалних процесних диспозиција може се закључити да су оне у поступку пред судовима удруженог рада исто онако присутне као у парничном, самим тим, без обзира на нешто другачију физиономију ових установа у односу на начин на који су оне организоване у ЗПП, начелу диспозиције се, на посматраном плану, у основи обезбеђује простор адекватан ономе који ово начело има у парничном поступку.

У погледу материјалних процесних диспозиција у оба поступка, пред судовима удруженог рада и парничном, обезбеђује се одређена контрола располагања учесника односно странака, с тим да се у поступку пред судовима удруженог рада контрола поставља нешто шире у односу на ону која се у погледу одрицања од тужбеног захтева, признања тужбеног захтева и судског поравнања врши у парничном поступку. По члану 3. став 3. ЗПП парнични суд неће уважити располагања странака која у супротности са принудним прописима о самоуправним

¹⁰ Види: Уде, већ цитирано.

правима радних људи, о располагању друштвеним средствима и другим принудним прописима, која су у супротности са правилима морала самоуправног социјалистичког друштва. По члану 32. став 2. ЗСЈР суд неће уважити располагања учесника у поступку која су у супротности са принудним прописима или правилима морала самоуправног социјалистичког друштва или којима се повређују самоуправна права трећих лица. Видљиво је да се у члану 3. став 3. ЗПП, што се не чини у члану 32. став 2. ЗСЈР, посебно издавају у односу на остале принудне прописе прописи о самоуправним правима радних људи и принудни прописи о располагању друштвеним средствима. Међутим ово не значи да се у парничном поступку у погледу ових прописа који се посебно издавају обезбеђује већи степен контроле, с тим да би се остали принудни прописи слабије поштовали, а такође, ни да је степен контроле диспозитивних располагања странака у односу на принудне прописе у овом поступку јаче изражен него у поступку пред судовима удруженог рада. Реч је само о томе да је редакцијски члан 32. став 2. ЗСЈР успешније формулисан у односу на члан 3. став 3. ЗПП. Овим чланом се не издавају посебне врсте принудних прописа као што су принудни прописи о самоуправним правима радних људи односно принудни прописи о располагању друштвеним средствима. Забрањујући уважавање диспозитивних парничних радњи учесника поступка супротно принудним прописима закон самим тим забрањује уважавање располагања која су у супротности са било којом специфичном врстом тих принудних прописа.¹¹ Самим тим, без обзира на различите формулације, у односу на принудне прописе контрола се у оба поступка своди на исто, на захтев да располагања странака односно учесника у поступку буду у складу са принудним прописима уопште. Изнето се у потпуности може приметити у односу на захтев да располагања странака односно учесника буду у складу са правилима морала самоуправног социјалистичког друштва. О оба поступка овај правни стандард је испуњен истим садржајем који омогућује да се њиме врши корекција често статичних правних норми које је превазишла друштвена стварност. Већ је истакнуто да се основна разлика испољава на плану заштите интереса и самоуправних права трећих лица, за разлику од суда удруженог рада парнични суд не мора контролисати да ли се неком од материјалних процесних диспозиција вређају права трећих лица, наравно под условом да таква повреда права трећих лица не вређа истовремено и принудне прописе односно правила морала самоуправног социјалистичког друштва, уосталом ово се у ЗПП обезбеђује неким другим процесним инструментима у чију анализу не улазимо у овом раду јер и нису у функцији овога излагања. За разлику од парничног поступка у поступку пред судовима удруженог рада приликом контроле

¹¹ О редакцијским решењима члана 3. став 3. ЗПП види ближе: Трива, Белајец, Дика, Ново парнично процесно право, Загреб, 1977, стр. 13.

материјалних процесних диспозиција суд удруженог рада мора да узме у обзир да ли је извршеним располагањем учињена, евентуално, повреда самоуправних права трећих лица и ако нађе да ова повреда постоји не уважава предузета располагања од стране учесника у поступку и наставља поступак до доношења одлуке о спорном односу. Слична контрола материјалних процесних диспозиција у циљу заштите интереса трећих лица предвиђена је у члану 24. Основа грађанског поступка СССР,¹² по овом члану суд не дозвољава одрицање од тужбеног захтева, признање тужбеног захтева нити потврђује судско поравнање уколико нађе да се овим располагањима вређају законом заштићени интереси трећих лица. Чини се да првенствени разлог за једно овакво решење треба наћи у чињеници да самоуправни субјекти не врше своја самоуправна права само у сопственом интересу него и у друштвеном, а такође да самоуправни интереси учесника поступка прожимају са интересима неких других самоуправних субјеката, па се не сме дозволити да пружањем заштите једним евентуално угрози остваривање самоуправних права других самоуправних субјеката. Изнето би представљало и основну разлику која се у односу на материјалне процесне диспозиције врши у парничном односно поступку пред судовима удруженог рада, међутим нешто шира контрола материјалних процесних диспозиција у поступку пред судовима суштински не значи деформисање овога начела, шта више она је природно условљена карактером материјално правних односа чија се заштита обезбеђује у овом поступку, тиме да се и инструменти заштите самоуправних права морају обезбедити у складу са природом ових односа.

У претходном тексту је већ истакнуто да се у члану 32. ЗСУР од материјалних процесних диспозиција посебно издваја и регулише споразум странака о спорном односу (судско поравнање). Оригиналност решења која су прихваћена у члану 32. ЗСУР у односу на судско поравнање из ЗПП, без обзира на у крајњој линији исте материјално правне и процесно правне последице, сигурно заслужује посебну пажњу, међутим ограничавамо се само на она питања којим се напуштају концепти усвојени у ЗПП у односу на судско поравнање. За разлику од ЗПП који не садржи одредбе којима би се поједине парничне странке искључиле као субјекти овлашћени на закључивање судског поравнања по члану 32. став 3. ЗСУР поравнање пред судовима удруженог рада могу закључити само одређени учесници у поступку. Поравнање пред судовима удруженог рада не могу закључити, по члану 32. став 3. у вези са чланом 23. ЗСУР, грађанско правно лице, односно радна заједница у том правном лицу, појединац који подноси предлог којим се покреће поступак ради заштите његовог самоуправног права, друштвено политичка заједница, друштвени правобранилац самоуправљања и статутом овлашћена синдикална организација. Могућност за-

¹² Донет 8. децембра 1961. године.

кључивања споразума о спорном односу пред судовима удруженог рада се ограничава до момента доношења одлуке првостепеног суда, док је ово у парничном поступку могуће све до правоснажног окончања парничног поступка.¹³ Оно чиме се поравнање пред судовима удруженог рада посебно разликује у односу на судско поравнање закључено пред надлежним редовним судом садржано је у чињеници што се судско одобрење споразума странака о спорном односу врши у форми судске одлуке, овај закључак несумњиво следи из одредбе садржане у ставу 6. члана 32. ЗСУР по којој се друштвени правобранилац самоуправљања овлашћује да против одлуке суда којом се одобрава поравнање уложи редован правни лек. Адекватно решење овоме у поступку пред судовима удруженог рада постоји у совјетском праву, у коме се споразум странака о спорном односу, поравнање, потврђује судским решењем.¹⁴ У погледу питања у коме се појављују, у односу на судско поравнање закључено у парничном поступку, најзначајније контраверзе и поларизације како на теоретском тако и на практичном плану, ЗСУР је недвосмислен судско се поравнање по овом закону, члан 32. став 6. као и свака судска одлука против које су дозвољена редовна правна средства може побијати тужбом. За подношење ове тужбе је овлашћен друштвени правобранилац самоуправљања, учесницима поступка се логично ово не може обезбедити јер су управо провоцирале овакво решење спорног односа, што значи да њима недостаје правни интерес за подношење ових правних лекова.¹⁵ Издвојили смо значајније разлике које постоје у регулисању поравнања које се закључују пред судовима удруженог рада у односу на она која се закључују, у смислу члана 321. ЗПП, пред парничним судовима. Постоји читав низ питања из ове материје која би захтевала посебну обраду, међутим и изнете разлике су сасвим довољне да се њима потврди изнета теза по којој без обзира на то што се у оба поступка, пред судовима удруженог рада и парничном, предвиђа могућност да странке односно учесници у поступку предузму неку од материјалних процесних диспозиција, физиономија ових диспозитивних радњи није иста мада у крајњој линији обезбеђују исте резултате.

II

1. У поступку пред судовима удруженог рада као израз начела диспозиције учесници у поступку могу, исто онако како им ово начело обезбеђује у парничном поступку, да предузму

¹³ Види чланове, члан 32, став 3. ЗСУР и члан 321. став 1. ЗПП.

¹⁴ Види у совјетском праву: Јелисејкин, Сүбебније мировне соглашения, Совјетскаја јустисија, 1968/7. Комиссаров, Отказ от иска и мировое соглашение, Социјалистическаја законност, 1967/9.

¹⁵ Јелисејкин, цитирано: наводи да тужбу могу поднети и странке поред прокурора.

неку од материјалних процесних диспозиција као што су признање и одрицање захтеva, поравнање и да њима доведу до окончања поступка у коме су наведене радње предузете.

2. Степен контроле материјалних процесних диспозиција у поступку пред судовима удруженог рада је шири у односу на контролу ових располагања у парничном поступку. Суд удруженог рада процењује предузете диспозитивне радње странака у односу на принудне прописе, правила морала самоуправног социјалистичког друштва и самоуправне интересе трећих лица.

3. Материјалне процесне диспозиције су у одређеним питањима другачије уређене него што су то у парничном поступку. Ово међутим, не представља задирање у основне принципе на којима су ове установе засноване у парничном поступку.

Мр Владимир Кухајда

**ВАСПИТНЕ МЕРЕ — ПОЈАЧАНА БРИГА И НАДЗОР
(чл. 14. КЗ СРХ) И ПОЈАЧАНА БРИГА И НАДЗОР
УЗ ДНЕВНИ БОРАВАК У ОДГОЈНОЈ УСТАНОВИ
(чл. 15. КЗ СРХ)**

Ваља посебно нагласити да се прва новина из групе мера појачаног надзора огледа у томе, што је новим мерама проширен регистар мера. Наиме, после целокупног разматрања система васпитних мера ЗИД КЗ-а од 1959. године, односно резултата које је показала 16-тогодишња пракса у СР Хрватској, те на основу анкете спроведене међу републичким судијама и јавним тужиоцима, прихваћено је становиште да постојеће мере појачаног надзора нису довољно ефикасне за остварење општег циља васпитних мера. Следствено томе, Кривичним законом СР Хрватске од јуна 1977. године¹ „су мјере појачаног надзора доста трансформиране: умјесто три раније мјере, успостављене су сада двије другачијег имена и садржаја — појачана брига и надзор, односно појачана брига и надзор уз дневни боравак у одгојној установи”.² Дакле, у овом раду прво ћемо одредити појмове ових мера и циљеве којима треба да послуже, а на основу тога даћемо критичку анализу решења у Кривичном закону СР Хрватске — односно из објективних разлога не дајемо обим примене ових мера у пракси, јер с обзиром на минимални временски рок примене, не постоје још објављени статистички подаци.

1. Појам васпитне мере појачане бриге и надзора

Васпитна мера појачане бриге и надзора уведена је у позитивно право Кривичним законом СР Хрватске од јуна 1977. године, а ступила је на снагу 1. јула 1977. године. Подсећамо да

¹ Напомињемо да је овај закон објављен у „Народним новинама” СР Хрватске, бр. 25 од 20. липња 1977. године.

² Види: Бачић, Кривични закон СР Хрватске, „Наша законитост”, бр. 1/1978, стр. 22.

Кривични закон СФРЈ од 1976. године прописује врсте васпитних мера и услова под којима се поједине врсте могу изрећи малолетним учиниоцима кривичних дела (чл. 75), док републике и покрајине својим законима утврђују конкретне васпитне мере у оквиру врста које одређује КЗ СФРЈ. Дакле, доследно томе, од 1. јула 1977. године на територији СР Хрватске примењује се и мера појачане бриге и надзора (чл. 14. КЗ СРХ). Конкретизација поменуће мере извршена је на тај начин што су, уз одређена одступања, усвојене раније мере из чл. 73—75. Кривичног законика. Пре свега, мера се и даље примењује у случају „ако родитељи односно старатељ малолетника нису у могућности да сами довољно утјечу на исправан одгој, понашање и личност малолетника...” (чл. 14. ст. 1. КЗ СРХ). Мера појачане бриге и надзора чини са другом васпитном мером појачаног надзора (појачана брига и надзор уз дневни боравак у одгојној установи) једну целину и градацију с обзиром на природу случаја на који се примењују. Током извршења оне се, према показаним резултатима, могу замењивати.

Затим, реформа предвиђа да стављање малолетника под појачану бригу и надзор може бити на шест начина, односно да се појачана брига и надзор над малолетником може поверити: 1) — организацији удруженог рада за социјалну заштиту; 2) — организацији удруженог рада за образовање и васпитање; 3) — организацији удруженог рада за здравство и здравствену заштиту; 4) — дому ученика; 5) — омладинском дому и 6) — другој породици која је вољна да га прими (чл. 14. ст. 2. КЗ СРХ). Ову појачану бригу и надзор врши „одређена стручна особа” — која мора успоставити сарадњу, прво, са малолетником и његовим родитељима односно старатељем, а затим, са одговарајућом установом која је делегирана за појачану бригу и надзор — sc. системом дуплог колосека ваља „вршити сталан утјецај на личност и владање малолетника, потицати га на рад и учење, бринути се о његовом лијечењу, надзирати испуњавање његових обавеза и дужности и одвраћати га од средине која на њега штетно утјече” (чл. 14. ст. 3. КЗ СРХ). Најзад, у сваком конкретном случају суд врши процену да ли ће родитељима односно старатељу „дати посебне упуте и наложити им одређене дужности у погледу мјера које треба подузети за одгој, образовање или радно оспособљавање, лијечење малолетника и за отклањање штетних утјецаја на њега” (чл. 14. ст. 4. КЗ СРХ). Ваља истаћи да суд приликом давања упутстава, односно налагања одређених дужности, предочава родитељима или старатељу које су последице у случају неиспуњења конкретних обавеза (чл. 14. ст. 4. КЗ СРХ).

Према томе, мера појачане бриге и надзора примењује се као свака друга мера појачаног надзора, ако је потребно предузети трајније мере васпитања, преваспитања или лечења уз одговарајући надзор, а није потребно потпуно одвајање малолетника из досадашње средине. За примену ове мере неопходна је правилна процена породичне ситуације у којој се малолет-

ник налази и правилна процена резултата који се могу очекивати од примене поменутих мере. Дакле, прва претпоставка за изрицање ове мере је да суд стекне уверење да родитељи малолетника односно старатељ нису у могућности да врше појачан надзор над малолетником, а друга, да је „малолетник по свом душевном развоју подобан да се на њега врши васпитни утицај”.³

2. Критичка анализа решења у Кривичном закону СР Хрватске

Напред смо констатовали да је поменута мера уведена у позитивно право Кривичним законом СР Хрватске од 1977. године. Подвлачимо да у основи та мера није нова. Подсећамо да је још Наредбом о кажњавању и заштићавању младежи од 1918. године⁴ било предвиђено да се деца и кривично неодговорни малолетници остављају кућном или школском кажњавању, уколико не постоје услови за присилни узгој (прг. 2. ст. 2. и прг. 3. ст. 1—2. Наредбе). Напомињемо да се мера присилног узгоја извршавала, поред осталог, и у другим погодним породицама које су биле вољне да приме малолетника. Кривични законик Краљевине Југославије од 1929. године⁵ је преиначио поменућу меру „принудног васпитања”, јер вели: уколико дете учини кривично дело враћа се родитељима, старатељима или школи са напоменом „да га они казне, да се о њему старају и да над њим воде надзор” (прг. 26. ст. 2. Законика), односно када је дело извршио млађи малолетник који није делао са разбором, био је предаван родитељима, старатељима или лицима која се о њему старају, „да га казне, да над њим воде надзор и о њему се старају” (прг. 27. ст. 2. Законика). Дакле, није нам јасно због чега је Законик изоставио школу у случају млађег малолетника, мада се она екстензивним тумачењем може подвести под одредбу „лицима која се о њему старају”. Законик је, исто тако, омогућавао суду да примени према кривично неодговорном млађем малолетнику — ако дође до закључка да је он напуштен или морално покварен — меру упућивања у завод за васпитање, односно предавање другојгодној породици (прг. 27. ст. 3. Законика).

Закон о врстама казни из 1946. године⁶ познавао је казну принудни рад без лишења слободе, односно Општи део кривичног законика из 1947. године је задржао поменућу казну под називом казна поправног рада (чл. 34), „хотећи тиме више да

³ Види: Лазаревић, Положај младих пунолетника у кривичном праву, докторска дисертација, Београд, 1963, стр. 237.

⁴ Види: Наредбу бана Хрватске, Славоније и Далмације од 13. просинца 1918. број 20.829. о кажњавању и заштићавању младежи — Загреб — 1920. Подвукао В. К.

⁵ Види: Живановић, Кривични законик и Законик о судском кривичном поступку за Краљевину Југославију с кратким објашњењем од др Томе Живановића, Београд, 1930, Подвукао В. К.

⁶ Види: „Службени лист ДФЈ”, бр. 48/1945.

подвуче поправну тенденцију те казне, него њену принудност”.⁷ Несумњиво је да су обе казне заведене у југословенско право под великим утицајем законодавства СССР-а. Казна поправног рада изрицала се, по правилу, запосленом пунолетном лицу, док се у оправданим случајевима примењивала и према незапосленом лицу способном за рад. Законом о извршењу казни из 1948. године⁸ било је регулисано извршење свих казни садржаних у ОКЗ. Следствено томе, казна поправног рада извршавала се, по логици саме ствари, у колективу радне организације где је учинилац био запослен. Исто тако, по природи саме ствари подразумева се да је поменуто лице било под надзором своје радне организације за време док казна траје (није могла бити краћа од три дана ни дужа од две године). Постоји гледиште⁹ да су у нашој земљи и малолетници стављани под надзор земљорадничких задруга и колектива радних организација и слично. Пошто аутор не наводи прецизно временски интервал у коме је надзор над малолетницима повераван земљорадничким задругама и колективима радних организација („пре новеле Кривичног законика из 1959. године”), нити назив мере која је обухватала такав надзор („мера је постојала”), претпостављамо: прво, да је то било у временском важењу ОКЗ-а, пошто Кривични законик из 1951. године не предвиђа више казну поправног рада,¹⁰ односно сматрамо да не постоји правни основ који оправдава постојање надзора земљорадничких задруга и колектива радних организација док је био на снази Кривични законик из 1951. године, јер он такву врсту надзора не одређује више ни за пунолетна лица — и друго — да се таква пракса толерисала код васпитно-поправне мере упућивања малолетника у васпитну установу (чл. 74. ОКЗ), јер она се употребљава „у истим случајевима у којима се он предаје родитељима или стараоцу”,¹¹ сс. „ако његови родитељи односно старалац нису у могућности да над њим воде појачан надзор и да му обезбеде школовање, или ако утврди да предавање родитељима односно стараоцу неће бити довољна мера за поправљање малолетника, нарочито с обзиром на узраст, ранији живот и тежу природу дела” (чл. 65. ст. 3. КЗ из 1951. године). Према томе, пошто разматрани закони (Закон о врстама казни из 1946. године, ОКЗ и КЗ из 1951. године) не прописују директно стављање малолетника под надзор земљорадничких задруга и колектива радних организација, мишљења смо да се не може основано прих-

⁷ Види: Пијаде, Коментар општег дела Кривичног законика под општом редакцијом М. Пијаде, Београд, 1948, стр. 127.

⁸ Види: „Службени лист ФНРЈ”, бр. 92/1948.

⁹ Види: Матић, Актуелно стање и основни проблеми малолетничког преступништва у Југославији, материјал са саветовања у Цавтату, 1978, стр. 16.

¹⁰ Ваља поменути да казна рада без лишења слободе постоји и данас у законодавствима СССР-а, Мађарске и Чехословачке. Види више: Лазаревић, Казне и мере безбедности у савременом кривичном праву, Београд, 1969, стр. 79—80.

¹¹ Види: Пијаде..., „Коментар”, стр. 212.

ватити становиште које не даје поближе образложење за меру, него само вели „баш због тога што је била тако неодређена, није могла бити ни много корисна у борби са малолетничком делинквенцијом”.¹²

Даље, Закон о изменама и допунама Кривичног законика од 1959. године познаје три мере појачаног надзора: појачан надзор од стране родитеља или староца (чл. 73), појачан надзор у другој породици (чл. 74) и појачан надзор органа старатељства (чл. 75). Управо због тога, има писаца који тврде да је појам мере појачане бриге и надзора одређен тако што су „у ствари синтетизоване све три мере појачаног надзора и зато остаје једно велико знак питања што ће оваква конструкција појачане бриге и надзора дати на плану борбе са малолетничком делинквенцијом”.¹³ По нашем мишљењу конкретизација поменутих мере извршена је на тај начин што су усвојене раније мере из чл. 73—75. Кривичног законика, али уз *одређена одступања*. Прва новина огледа се у томе што је проширен систем мера појачаног надзора, односно мера доноси четири нова и један модификован начин за стављање малолетника под појачану бригу и надзор. Дакле, поред друге породице која је вољна да га прими, појачана брига и надзор над малолетником се може поверити: 1) — организацији удруженог рада за социјалну заштиту. Чини нам се да ова организација надвишава улогу органа старатељства у заштити и друштвеној бризи о малолетницима; 2) — организацији удруженог рада за образовање и васпитање; 3) — организацији удруженог рада за здравство и здравствену заштиту; 4) — дому ученика и 5) — омладинском дому. Мишљења смо да наведене установе, после потписивања одговарајућег самоуправног споразума са службом надлежном за извршење мере, морају најсавесније приступити реализацији програмских задатака, јер самоуправни споразум *обавезује учеснике који га закључе* (чл. 126. Устава СФРЈ). Потребно је, евентуално, усавршити основе и мерила за остваривање слободне размене рада. Указујемо и на потребу непосредније сарадње између одговарајућих самоуправних интересних заједница и службе надлежне за извршење мере. Изгледа нам да је требало ангажовати и СИЗ за физичку културу, односно и СИЗ за културу (о томе види касније). Према томе, сматрамо да не стоји разлог који вели „овде је доста несистематски набројано низ институција којима се може поверити појачана брига и надзор”.¹⁴ Исто тако, сматрамо да иде у област мало вредног теоријског претеривања и схватање које истиче да ће малолетник у надлежним организацијама и институцијама — које у оквиру својих снага и могућности предузимају конкретне и ефикасне мере за остваривање циљева којима мера треба да послужи — стицати поред позитивних и негативна знања и искуства, „те

¹² Види: Матић, исто, стр. 16.

¹³ Види: Матић, исто, стр. 17.

¹⁴ Види: Матић, исто, стр. 16.

да је само из тих разлога умањен успешан сталан утицај на личност и понашање малолетника од стране извршиоца, те његов подстицај на рад и учење и слично”.¹⁵ Дакле, мислимо да је добра интенција законодавца да се ткз. системом дуплог колосека врши сталан утицај на личност и владање малолетника, односно да се удруженим снагама радикалније постижу циљеви поменуће мере.

За нас се поставља питање да ли на целој територији Републике постоји довољан број наведених институција. При овоме, пре свега, имамо у виду омладинске домове и домове ученика. Наиме, искуство нам говори да је поменутих установа било далеко више у нашој земљи непосредно после рата, него што је то случај данас.¹⁶ Претпостављамо да велики градови — као што су нпр. Загреб, Сплит, Ријека, Осijek и Карловац — располажу мрежом наведених установа, али нисмо сигурни да ли их имају у глобалу и мањи центри — као што су Сисак, Вуковар, Копривница etc. После дужег и пријатељског разговора са неким социјалним радницима из „периферије Хрватске”, стекли смо утисак да ће остати status quo ante, мада је у питању мера појачане бриге и надзора.¹⁷

Из анализе аргумената који се наводе у прилог категорије васпитних мера појачаног надзора произилази да је најзначајнији разлог којим се правда постојање васпитних мера појачаног надзора, управо тај што се оне извршавају у кругу породице. Следствено томе, поставља се као централно питање, да ли републички законодавац мером појачане бриге и надзора придаје породици малолетника секундарни значај, односно да ли је поменутом мером она стављена на „споредан колосек”. По неким теоретичарима „нешто је можда неоправдано — потиснута улога родитеља”.¹⁸ Три разлога иду у прилог ове тврдње: први, малолетник остаје и даље да живи код својих родитеља, односно старатеља, други, одређена стручна особа мора успоставити сарадњу са његовим родитељима, односно старатељем, и трећи, родитељима, sc. старатељу, могу се дати посебна упутства, односно наложити им одређене дужности. Несумњиво је да је и релативно мала примена постојеће мере појачаног надзора родитеља или стараоца (чл. 73. Кривичног законика) допринела њеном брисању из система васпитних мера, будући да је у временском интервалу од 1973. до 1975. године партиципирала са 7,5% односно са 6,5% у току 1976. године.¹⁹ Исто тако, несумњиво је да је прихваћена концепција сходно којој „је сада

¹⁵ Види: Матић, исто, стр. 17.

¹⁶ Напомињемо да је М. Марковић написала опширну и документовану расправу о установама за малолетнике у СФРЈ од 1945. до 1970. године. Види: Установе за извршење васпитних мера према малолетницима, магистарски рад, Београд, стр. 181—243.

¹⁷ Разговоре смо обавили у Цавтату, новембра 1978. године, за време саветовања: „Проблеми малолетничке делинквенције у Југославији”.

¹⁸ Види: Бачић, исто, стр. 22.

¹⁹ Види: Матић, исто, стр. 15.

тежиште стављено на стручне службе, на стручне особе као носиоце бриге и надзора”.²⁰ Дакле, на територији СФРЈ *in concreto* постоје две концепције у погледу мера појачаног надзора: досадашња, према којој породично васпитање има значајна примућства над осталим начинима васпитног утицаја на малолетника, и ова нова, у којој доминирају стручне службе и стручне особе. Наредни временски период показује нам која је концепција успешнија, јер пракса ће верификовати и ову нову концепцију. Мишљења смо да би обавезно давање упутстава, односно налагање одређених дужности родитељима, *sc.* старатељу — у погледу мера које треба предузети за васпитање, образовање или радно оспособљавање, лечење и за отклањање штетних утицаја на малолетника — допринело још већој ефикасности поменутих мере.²¹

Трансформација се запажа и у самом називу поменутих мере, јер Закон употребљава термин „појачана брига и надзор”. Не сматрамо да је у питању само симболично пренаглашавање назива мере, него објективни реалитет. Подсећамо да је и право старе Југославије познавало институте који су прописивали старање и надзор над малолетницима — а ове важне установе обухвата и ново законодавство после 1945. године — с том разликом што ни један од њих није носио тако специфичан назив као овај. Затим, савезни Устав је још 1946. године гарантовао посебну друштвену заштиту малолетницима, а ову важну уставну гаранцију садрже савезни, републички и покрајински уставни од 1974. године (види чл. 188. ст. 2. Устава СФРЈ).

Поставља се питање шта се подразумева у пракси код мере појачане бриге и надзора под појмом: „ако родитељи односно старатељ малолетника нису у могућности да сами довољно утјечу на исправан одгој, понашање и личност малолетника” (чл. 14. ст. 1. КЗ СРХ). Конкретизацију ове претпоставке извршили смо на тај начин што смо одабрали неколико најтипичнијих ситуација где би примена наведене мере долазила у обзир, односно сматрамо да би примена поменутих мере долазила у обзир у следећим ситуацијама: 1) — ако је разорена породица малолетника односно старатеља; 2) — уколико у породици малолетника односно старатеља постоји: криминалитет, алкохолизам, проституција, беспослицење, скитња, просјачење, коцка, дрога и сличне манифестације социјалне патологије; 3) — уко-

²⁰ Види: Бачић, исто, стр. 22.

²¹ Ваља посебно истаћи да новину у републичком односно покрајинском законодавству представља обавезно давање упутстава при изрицању мере (чл. 18. ст. 1. КЗ СРСр., чл. 12. ст. 1. КЗ САПВ и чл. 14. ст. 1. КЗ САПК), односно налагање одређених дужности (чл. 18. ст. 1. КЗ СРСр., чл. 13. ст. 2. КЗ СРМ, чл. 12. ст. 1. КЗ САПВ и чл. 14. ст. 1. КЗ САПК) родитељима, *sc.* одређеним лицима у погледу мера које треба предузети за васпитање малолетника и за отклањање штетних утицаја на њега. Напомињемо да је Кривични законик ову могућност предвиђао као факултативну (чл. 73. ст. 2), и да су ово решење *mutatis mutandis* усвојили остали републички закони (чл. 14. ст. 4. КЗ СРХ, чл. 12. ст. 2. КЗ СРСл. и чл. 23. ст. 2. КЗ СРЦГ).

лико родитељи малолетника односно старатељ нису подобни да врше надзор над малолетником; 4) — уколико у сопственој породици односно породици старатеља не постоје срећени породични односи; 5) — уколико у породици малолетника односно старатеља постоји: трајна, опасна или тешка болест; 6) — уколико родитељи малолетника односно старатељ нису вољни да врше надзор над малолетником; 7) — уколико су запослени родитељи малолетника односно одређена лица; 8) — уколико се родитељи малолетника односно старатељ баве професијом која не ужива друштвено признање и заштиту.

Најзад, изучавано упоредно право²² нам говори да само два закона (чл. 63. КЗ РСФСР и параграфи 78, 43—45. и 31. КЗ ЧССР) поверавају вршење надзора над малолетником радном колективу или друштвеној организацији. Суд примењује ове мере, по правилу, ако постоји сагласност радног колектива односно друштвене организације за старање о малолетнику, а само изузетно малолетник се може ставити под надзор друштвене организације и у том случају кад ова није понудила јемство за његово преваспитање. Ваља посебно нагласити да обе мере представљају оригинално решење совјетског кривичног права, а реципирано право чс. социјалистичког кривичног права. Мишљења смо да мере представљају савршено теоријско решење, јер у највећој мери користе позитивно деловање радног колектива односно друштвене организације. Стекли смо утисак, за време нашег боравка у ЧССР,²³ да се на задовољавајући начин одвија сарадња између суда и радног колектива односно друштвене организације. Илустрације ради износимо да је ова санкција (само на подручју ЧСР) 1974. године партиципирала са 12,9% у укупном броју изречених казни, односно да је била употребљена у 14.146 предмета (подразумевају се малолетна и пунолетна лица).²⁴

²² Разматрали смо наредна законодавства социјалистичких, односно капиталистичких земаља: КЗ РСФСР, КЗ ЧССР, КЗ НРМ, КЗ РСР, Закон о судовима за малолетнике ДРН, Правилник о кривичносудском поступку према малолетницима НРП, француску Уредбу о деци делинквентима, тзк. „нордијски систем” (Шведска, Данска, Норвешка и Финска), Закон о судовима за малолетнике СРН, КЗ Швајцарске, енглески Закон о деци и млађахним особама, белгијски Закон о заштити деце и Федерални закон о поправним мерама за омладину САД.

²³ Напомињемо да смо се у временском периоду од 15. IX до 15. XII 1976. године налазили на научно-стручном усавршавању у СР Чехословачкој. Прву половину тог времена провели смо на Правном факултету у Прагу, а другу на Правном факултету у Братислави. Пре него што смо заузели свој став о поменутих мерама водили смо расправу са чс. колегама о свим њиховим аспектима. Види више: Nežkusil, Československé trestní právo, svazek I. obecná část, Praha, 1976, стр. 190—193. и 231—235; Schubert a kolektiv, Trestné právo hmotné (všeobecná část), Bratislava, 1976, стр. 104—105. и 123—127; Tolar, Trestní kodexy (text s judikaturou), Praha, 1974, стр. 22—23, 43—44 и 70—71.

²⁴ Види: Nežkusil, исто, стр. 176.

3. Појам васпитне мере појачане бриге и надзора уз дневни боравак у одгојној установи

Васпитна мера појачане бриге и надзора уз дневни боравак у одгојној установи уведена је у позитивно право Кривичним законом СР Хрватске од јуна 1977. године,²⁵ а ступила је на снагу 1. јула 1977. године. Наиме, Кривични закон СФРЈ од 1976. године, који је дефинисао општи циљ васпитних мера и малолетничког затвора (чл. 74), одредио је ближе у којим ће се случајевима применити поједина група васпитних мера (чл. 75), а затим је препустио републикама и покрајинама да својим законима утврђују конкретне васпитне мере у оквиру врста које он прописује. Следствено томе, од 1. јула 1977. године на територији СР Хрватске примењује се и мера појачане бриге и надзора уз дневни боравак у одгојној установи (чл. 15. КЗ СРХ). За саму меру речено је да ће се изрицати малолетнику „према којему је потребно подузети трајније мјере одгоја и преодгоја нарочито образовањем и радним оспособљавањем од стране посебних одгајатеља и других стручњака“ (чл. 15. ст. 1. КЗ СРХ).

Према томе, мера појачане бриге и надзора уз дневни боравак у одгојној установи примењује се као свака друга мера појачаног надзора, ако је потребно предузети трајније мере васпитања и преваспитања, а није потребно потпуно одвајање малолетника из досадашње средине. За примену ове мере неопходна је правилна процена да ли над малолетником треба обезбедити вршење систематског надзора од стране посебних васпитача и других стручњака, и правилна прогноза резултата који се у будућности могу очекивати од дневног боравка малолетника у васпитној установи.

4. Оцена изложеног решења

Напред смо констатовали да се прва новина из групе мера појачаног надзора огледа у томе, што је новим мерама проширен регистар мера, односно да је поменута мера заведена у позитивно право Кривичним законом СР Хрватске од 1977. године. Подвлачимо да у основи та мера није нова. Лако се може закључити да ова мера представља комбинацију између мера појачаног надзора и заводских мера, сс. између категорије васпитних мера појачаног надзора и упућивања малолетника у васпитну установу. Према томе, још је Законом о присилном узгоју недораслих из 1902. године²⁶ било предвиђено да се овај институт примењује не само према деци која су извршила злочин, него и према неделинквентној популацији која је била покварена, односно васпитно запуштена. Напомињемо да се мера присилног

²⁵ Напомињемо да је овај закон објављен у „Народним новинама“ СР Хрватске, бр. 25 од 20. липња 1977. године. Подвукао В. К.

²⁶ Види више: Шилових, Казнено право, Загреб, 1920, стр. 95—98.

узгоја извршавала у државним или приватним установама, и да је Наредба о кажњавању и заштитивању младежи од 1918. године задржала наведену меру. Кривични законик Краљевине Југославије од 1929. године познавао је меру упућивања у завод за васпитање — која се изрицала млађим малолетницима — с том разликом да се према малолетнику који је делао без разбора, могла применити само у случају уколико би суд нашао да је он напуштен или морално покварен (прг. 27. ст. 3. и прг. 28. ст. 1. Законика). Сходно Законику о судском кривичном поступку од 1929. године постојале су две врсте завода: државни и приватни. Млађи малолетници који су делали са разбором били су упућивани у државне заводе (прг. 446. ст. 1, тач. 1. КСП), док су у приватне заводе били смештени кривично неодговорни млађи малолетници (прг. 451. ст. 1. КСП).

Општи део кривичног законика из 1947. године обухватао је, поред осталог, казну поправног рада (чл. 34) и васпитно-поправне мере: предавање малолетника родитељима или стараоцу (чл. 73) и упућивање малолетника у васпитну установу (чл. 74). За казну поправног рада важи *mutatis mutandis* што је речено у анализи мере појачане бриге и надзора, а за саму пак меру упућивања малолетника у васпитну установу да ће се изрицати „ако је то у интересу његовог васпитања или ако родитељи или старалац нису у могућности да „обезбеде његово васпитање и школовање” (чл. 74. ОКЗ). Ваља истаћи да је у коментару још тада било указано да ОКЗ „предвиђа ову меру и као неку врсту замене за предавање малолетника родитељима или стараоцу”.²⁷ По Кривичном закону из 1951. године, према кривично неодговорним малолетницима суд је могао применити две васпитно-поправне мере: предаја родитељима или стараоцу и упућивање у васпитну установу (чл. 65. ст. 1. КЗ). Следствено чл. 65. ст. 3. Кривичног законика, ова друга мера употребљавала се за две ситуације: прво, кад родитељи односно старалац нису у могућности да над малолетником воде појачан надзор и да му обезбеде школовање, а затим, кад мера предавања малолетника родитељима или стараоцу не би била довољна за поправљање малолетника, с обзиром на узраст, ранији живот и тежу природу дела. Најзад, Закон о изменама и допунама Кривичног законика од 1959. године²⁸ одредио је ближе у којим ће се случајевима применити поједина група васпитних мера (чл. 70), а истовремено кад ће се применити свака поједина васпитна мера. За категорију васпитних мера појачаног надзора речено је да ће се примењивати „ако је потребно према малолетнику предузети трајније мере васпитања или поправљања, а није потребно потпуно одвајање из досадашње средине” (чл. 70. ст. 3), а за меру упућивања у васпитну установу да ће се изрицати кад над малолетником „треба обезбедити вршење сталног надзора од стра-

²⁷ Види: Пијаде, „Коментар”, стр. 212. Подвучао В. К.

²⁸ Подвучао В. К.

не стручних васпитача у општој установи за васпитање малолетника" (чл. 76. ст. 1).

Напомињемо да је прелазним и завршним одредбама прописано да ће до доношења измена Закона о извршењу кривичних и прекршајних санкција меру појачане бриге и надзора у дневни боравак у одгојној установи извршавати одговарајућа организација удруженог рада социјалне заштите (чл. 239. ст. 6. КЗ СРХ), односно да је и даље остала на снази поменута одредба, јер током 1977, 1978. и прве половине 1979. године²⁹ није био донет закон о изменама и допунама одговарајућег Закона. Дакле, мада је овог момента, из многих разлога, неподобно вршити квалитативну анализу нове установе, покушаћемо да наведемо разлоге *pro et contra* постојања ове мере.

У прилог овог института, по нашем мишљењу, иду следећи аргументи: а) — малолетник се налази под сталним надзором посебних васпитача и других стручњака; б) — малолетник и даље остаје да живи код својих родитеља, односно лица која га издржавају; в) — малолетник и даље редовно похађа своју васпитно-образовну организацију; г) — дневни боравак у васпитној установи треба да допринесе, пре свега, остваривању још бољих резултата у васпитно-образовном раду у наредном периоду, јер искуство нам говори да су малолетни делинквенти, по правилу, „слабији“ ученици; д) — пошто допунски рад са ученицима који заостају у напредовању из појединих предмета даје позитивне резултате у заједничком средњем васпитању и образовању, основано се могу очекивати приближни резултати и од дневног боравака малолетника у васпитној установи; ё) — добро организован и систематски дневни боравак у васпитној установи доприноси стицању позитивних знања и искустава (о томе види касније); е) — прекида се непосредно дружење са лицима која на њега негативно делују; ж) — мера је неупоредиво јефтинија од заводских васпитних мера, а то је чинилац, који при ограниченим средствима са којима се располаже, не може бити занемарен; з) — оптимално апсорбује све позитивне карактеристике заводских установа, при чему имамо у виду и дисциплински центар за малолетнике; и) — упоредно право³⁰ познаје сличне установе. При овоме имамо у виду упућивање у васпитне колоније за малолетнике, и то општег режима (чл. 63. ст. 1. тач. 8. КЗ РСФСР).

Изгледа нам да против овог института говоре следећи разлози: а) — није предвиђена сарадња између службе надлежне за извршење мере и родитеља малолетника. Подсећамо да та сарадња постоји код мере појачане бриге и надзора — јер одређена стручна особа мора успоставити сарадњу са родитељима малолетника односно старатељем — а затим, постоји и могућ-

²⁹ Напомињемо да до 15. маја 1979. године овај закон није био објављен у „Народним новинама“ СР Хрватске.

³⁰ Види више: Лазаревић, Неке карактеристике третмана малолетних учинилаца кривичних дела у савременом кривичном праву, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, бр. 1/1965, стр. 32—35.

ност давања упутстава, односно налагања одређених дужности. Међутим, овом мером потпуно је изостављена улога родитеља односно старатеља у остваривању циља поменуте мере, јер је сва брига и надзор над малолетником пренета на друштво; б) — поставља се питање да ли на целој територији Републике постоји довољан број васпитних установа за дневни боравак малолетних учинилаца кривичних дела. Претпостављамо да велики градови — као што су нпр. Загреб, Сплит, Ријека, Сијек и Карловац — располажу наведеним установама, али нисмо извесни да ли их имају и мањи центри — као што су Сисак, Вуковар, Копривница и etc.; в) — поставља се питање да ли ће се у наредном периоду мера извршавати у општим васпитним установама, као што је то био случај до сада, или ће то бити у специјализованим установама само за малолетне делинквенте. Уколико се прихвати друга концепција долазило би до „криминалне заразе“; г) — упоредно право не познаје идентичну, него сличну меру.

Према томе, сматрамо да преовлађују разлози који кажују у прилог постојања поменуте мере. Пракса ће верификовати ову меру, а истовремено ће показати колико је она успешна у борби са малолетничким криминалитетом.

ПРАВНА ПРАКСА

ПРОЦЕСНО ПРАВО

Члан 123. став 4. Закона о кривичном поступку: Уколико окривљени има браниоца, упутство за изјаву правног лека или одговора на жалбу, треба да садржи поуку да рок тече од дана достављања тог писмена браниоцу.

Из образложења:

Писмено израђена пресуда се у смислу члана 356. став 3. ЗКП доставља окривљеном и браниоцу, сагласно одредби члана 123. став 4. ЗКП, с тим да се упутство о праву на жалбу (члан 356. став 3. ЗКП) мора доставити окривљеном, прив. тужиоцу и оштећеном као тужиоцу.

Ако окривљени има браниоца, поред пресуде, на основу члана 123. став 4. ЗКП, и окривљеном и браниоцу ће се доставити и оптужница и оптужни предлог, прив. тужба и све одлуке од чијег достављања тече рок за жалбу, као и жалба противне странке која се доставља ради одговора.

Како рок за изјаву правног лека и одговора на жалбу, тече од дана достављања писмена браниоцу, овакво упозорење мора бити садржано у упутству о правном леку. Стога, упутство о правном леку које се доставља након поступка примене Закона о кривичном поступку и које је у складу са досадашњом праксом, уколико не садржи упозорење да рок за изјаву правног лека и окривљеног и браниоца тече од дана достављања браниоцу, је погрешно.

(Став Кривичног одељења Врховног суда Војводине са седнице одржане 10. априла 1978)

За одлучивање о захтеву, да се утврди да лице, које се у стан усељило на основу писменог споразума о привременом коришћењу стана

није стекло на том стану станарско право, као и о захтеву да се то лице обавезе на испражњење и предају стана, надлежан је у смислу члана 1. ЗПП да суди редован суд, а не управни орган.

Из образложења:

Пресудама нижестепених судова усвојен је тужбени захтев тужитељице, па је утврђено да тужена није носилац станарског права на стану описаном у изреци првостепене пресуде, те је тужена обавезана да се исели из тога стана и преда га тужитељици слободног од лица и ствари, као и да накнади парничне трошкове.

Тужена је против другостепене пресуде изјавила ревизију због битних повреда одредаба парничног поступка и погрешне примене материјалног права.

Битну повреду одредаба парничног поступка тужена налази у томе што су за одлучивање о оваквом захтеву тужитељице судови апсолутно ненадлежни, већ су то управни органи обзиром на одредбе чл. 46. и 68. Закона о стамбеним односима.

Врховни суд је нашао да је ревизија тужене неоснована из овог разлога:

Тужена се налази у спорном стану на основу писменог споразума од 13. јула 1977. године о привременом коришћењу тога стана (који прилежи парничним списима под редним бројем 2) до расправљања питања да ли је тужена стекла станарско право на стану, с тим што се тим споразумом тужена обавезала испразнити спорни стан и предати га овлашћеном органу тужитељице уколико се утврди да она није била носилац станарског права на поменутом стану. Пошто је тужитељица закључила да туже-

на то станарско право није имала, то она тужбом тражи да се постојање станарског права утврди пресудом и да се другим кондемпнаторним делом пресуде тужена обавезе на испражњење и предају спорног стана, на извршење своје уговорне обавезе из тачке 3. помињаног споразума. Ван сумње је да су судови у смислу члана 1. ЗПП надлежни да суде у оваквим споровима који проистекну из уговорног односа парничних странака.

Стога нема битне повреде одредаба парничног поступка на који се указује у ревизији.

(Врховни суд Војводине, Пресуда Рев. 435/79. од 24. IX 1979)

ЕКСПРОПРИЈАЦИЈА

Закон о експропријацији („Сл. лист САПВ”, бр. 15/78) — чл. 2: Сопственик породичне стамбене зграде која се налази према детаљном урбанистичком плану на месту које је предвиђено за пут не може основано тражити изузимање те зграде испод експропријације, јер се она према поменутом плану налази на месту на коме не може постојати.

Из образложења:

Према члану 2. Закона о експропријацији („Сл. лист САПВ”, бр. 15/78), сматра се да је општи интерес утврђен кад је земљиште и друге непокретности за које се предлаже експропријација урбанистичким планом одређено за изградњу објеката а урбанистички план мора, поред осталог, да садржи границе земљишта у сврху за коју ће бити то земљиште употребљено, с тим да се, изузетно, не сматра да је општи интерес утврђен ако се ради о таквој згради која по урбанистичком плану или одлуци која тај план замењује, може постојати на месту на коме се налази, а у таквом је стању да није оправдано њено рушење.

Како је у управном поступку из овереног извода из графичког приказа Генералног урбанистичког плана, којим је утврђен општи интерес у смислу ових прописа, утврђено је

да обе предметне парцеле у целисти улазе у простор потребан за изградњу аутопута Е-75 и централних функција, то стога очигледно постојећа стамбена зграда тужилаца на томе месту не може опстати.

Стога је неосновано мишљење тужилаца у тужби, да је повређено материјално право на њихову штету, повредом прописа чл. 2. ст. 3. Закона о експропријацији.

(Врховни суд Војводине, Пресуда У. 1423/79. од 22. X 1979)

ПОРЕЗИ

Закон о порезима грађана („Сл. лист САПВ”, бр. 23/71, 26/72. и 6/76) — чл. 155. ст. 1: Обвезник пореза на наслеђе је наследник по праву представљања, јер право представљања проширује наслеђе у оквиру одређеног наследног реда на потомке наследника који су умрли пре оставиоца.

Из образложења:

Тужила је као наследник другог наследног реда по праву представљања иза своје пок. мајке умрле пре оставитељице наследила оставитељицу која је била сестра њене пок. мајке. Из ових разлога тужила у жалби и у тужби истиче да није порески обвезник пореза на наслеђе. Суд није прихватио тврдњу тужиле због тога што би тужилина мајка да је била жива у моменту смрти своје сестре била њен наследник, и уједно, и порески обвезник пореза на наслеђе, јер би припадала другом наследном реду. Према томе и тужила је порески обвезник, без обзира што наслеђује по праву представљања иза своје мајке, јер је наследила по праву представљања и зато спада у наследнике другог наследног реда.

(Врховни суд Војводине, Пресуда У. 1719/79. од 24. X 1979)

Одлука о накнади за коришћење грађевинског земљишта („Сл. лист СФ Нови Сад”, бр. 19/75) — чл. 1 2. и 5: Адвокати нису ослобођени

обавезе плаћања накнаде за коришћење грађевинског земљишта за просторије у којима обављају адвокатуру.

Из образложења:

Смисао Одлуке о накнади за коришћење грађевинског земљишта СО Нови Сад („Сл. лист Општине Нови Сад“ број 19/75), јесте да се за коришћење целокупног грађевинског земљишта и од стране свих носилаца тога коришћења плаћа накнада за коришћење (чл. 1, 2. 5. Одлуке), осим за она грађевинска земљишта односно од стране оних корисника који су од плаћања изричито и таксативно ослобођени у члану 6. Одлуке.

У члану 5. Одлуке о накнади за коришћење грађевинског земљишта, обвезници накнаде су грађани, правна и грађанска правна лица, која су носиоци права коришћења грађевинског земљишта за која се по одредбама ове Одлуке плаћа накнада, сопственик односно носилац стварног права и то: носиоци стварног права, сопственици породичних стамбених зграда и станава који у њима станују или издају у закуп, закупци пословних просторија у друштвеној својини и у својини грађана, сопственици пословних просторија у својини грађана који користе и корисници пословних просторија или грађевинског земљишта у друштвеној својини. Према томе, у смислу ових прописа, обвезник накнаде је и тужилац као адвокат, било као купац пословне просторије у друштвеној својини или својини грађана, или

као сопственик пословне просторије у својини коју користи. Он ову накнаду плаћа према члану 11. Б. Пословне зоне, тач. I Одлуке која као прва пословна зона обухвата и улицу Лазе Телечког у којој се предметна пословна просторија налази, као и према члану 18. исте Одлуке. Истина, у прописима члана 18. Одлуке није изричито предвиђена адвокатска делатност, али то не значи да је смисао ових прописа члана 18. да накнаду плаћају само оне делатности које су изричито наведено у истом, јер, као што је наведено смисао је Одлуке у целини, да се плаћа накнада за коришћење целокупног грађевинског земљишта од стране свих корисника, осим оних који су од плаћања изричито ослобођени. Стога је потребно утврдити, у оквиру које области предвиђеној у чл. 18. тачка 1—6 адвокатска делатност спада.

Другостепени орган је у смислу ових прописа, као и у смислу прописа Одлуке о јединственој класификацији делатности („Сл. лист СФРЈ“, бр. 34/76), правилно нашао да адвокатура, како је то изричито прописано, спада у област 11 — „финансије, техничке и пословне услуге“, дакле у „пословне услуге“. То значи да адвокатска делатност спада у оквир тачке 1 — I члана 18. Одлуке СО Нови Сад о накнади за коришћење грађевинског земљишта, у којој су „пословне услуге“ изричито наведене.

(Врховни суд Војводине, Пресуда У. 733/79. од 15. X 1979)

Из „Билтена судске праксе“

Припремио Борђе Вебер

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Др Карло Ковач, <i>Еквивалентност, алеаторност и пословни морал у нашем правном систему</i> — — — — —	1
Ранко Кеча, <i>О домаћају начела диспозиције у поступку пред судовима удруженог рада</i> — — — — —	16
Мр Владимир Кухајда, <i>Васпитне мере — појачана брига и надзор (чл. 14. КЗ СРХ) и појачана брига и надзор уз дневни боравак у одгојној установи (чл. 15. КЗ СРХ)</i>	24

ПРАВНА ПРАКСА

<i>Из Билтена судске праксе</i> — — — — —	36
---	----

Уређивачки савет:

Председник:

Никола Вујашиковић
судија Врховног суда Војводине

Светозар Дракулић, заменик јавног правобраниоца Војводине, *Антоније Борић*, саветник покрајинског секретара за правосудје и општу управу, *Никола Јеловац*, адвокат у Сомбору, *Васа Калишки*, адвокат у Панчеву, *Жива Коњевић*, шеф Службе за скупштинске послове Привредне коморе Војводине, *Војислав Маринков*, адвокат у Вршцу, *др Љубиша Милошевић*, редовни професор Правног факултета у Н. Саду, *Душан Мићић*, секретар Покрајинског друштвеног правобраниоца самоуправљања, *Светозар Николић*, судија Врховног суда Војводине, *Милан Рапајић*, адвокат у Новом Саду, *Војислав Рашовић*, адвокат у Сремској Митровици, *Ласло Цабафи*, адвокат у Зрењанину, *др Петар Шарчевић*, доцент Правног факултета на Ријеци, *Душан Шипка*, стручно-политички сарадник у Покрајинској конференцији ССРН Војводине

Уређивачки одбор:

Главни и одговорни уредник:

Сава Савић
адвокат у Новом Саду

Борђе Вебер, адвокат у Новом Саду, *Будислав Вулетић*, адвокат у Новом Саду, *Светозар Добросављев*, судија Општинског суда у Новом Саду, *Мирослав Здјелар*, адвокат у Новом Саду, *Живко Киселички*, судија Вишег суда у Новом Саду.

Технички уредник:

Мирјана Јовановић

Гласник издаје и власник је Адвокатска комора Војводине, 21000 Нови Сад, Змај Јовина 20/1. — Телефон: 29—459. Годишња претплата 360.— дин. за иностранство двоструки износ. Цена једног броја 35.— дин.

Тек. рачун 65700-678-2047. Рукописи се не враћају.

На основу мишљења Покрајинског секретаријата за образовање, науку и културу САНВ бр. 418—185 од 23. маја 1973. године, *Гласник* је стручна публикација ослобођена основног и посебног пореза на промет.

РО Штампарија „Будућност“, Шумадијска 12, Нови Сад

